

شاخصه های سیاست سالم از منظر رهبری

پروین قره کشی^۱

چکیده

عرصه ی سیاست برآیند فرآیند پیچیده و چند وجهی تصمیم گیری است. فهم رفتار و مواضع سیاست کشورها و رهبران آنها در پرتو توجه به بنیان ها و مفاهیم نظری محقق می شود. با توجه به این که اهمیت و تأثیر سیاست بر زندگی و حیات سیاسی ما به تعبیر برخی از متفکران و صاحب نظران از هر زمان دیگری بیشتر شده است، فهم نظام معنایی و باورهای رهبران تأثیرگذار سیاست از اهمیت والایی برخوردار می شود. بر همین اساس است که در حوزه ی مطالعات سیاست توجه ویژه ای نسبت به نقش، جایگاه و فهم بنیان های نظری اعتقادی رهبران تأثیرگذار در سیاست می شود. توجه به نگرش شخص ولی فقیه و رهبری نظام در زمینه های گوناگون از جمله سیاست از آن رو اهمیت فوق العاده ای می یابد که گذشته از نفوذ کلام معنوی ایشان در مسئولین و مردم، قانون اساسی نیز مسئولیت تصمیم گیری نهایی در سیاست نظام را بر عهده ولی فقیه نهاده است. از این رو هدف از پژوهش حاضر بررسی شاخصه های سیاست سالم از منظر رهبری است. روش تحقیق این مقاله تبیینی است و نحوه جمع آوری اطلاعات در آن کتابخانه ای است. **شاخصه های سیاست سالم در کلام رهبری عبارتند از: هم راستایی سیاست با مبانی اسلامی و اصول انقلاب، عدم تعهد و تأکید بر مسئله استقلال، برقراری رابطه عادلانه با تمام کشورها، عزت و حکمت و مصلحت، توجه به وحدت اسلامی و نفی سلطه گری و سلطه پذیری است.**

کلیدواژه: شاخصه های سیاست، سیاست، حکومت.

^۱ طلبه سطح ۲، حوزه علمیه معصومیه شهرستان خرمدره.

مقدمه

پس از پیروزی انقلاب اسلامی و استقرار نظام جمهوری اسلامی که محصول مبارزات خستگی ناپذیر تمامی اقشار این مرزوبوم در مقابل رژیم منحوس پهلوی بود. تحولی عمیق در عرصه سیاسی، اجتماعی فرهنگی این مملکت نه ، بلکه در گستره جهانی اسلام پایه گذاری و آغاز گردید و به موازات این تغییرات بنیادین در چارچوب حکومت و اداره کشور، دیپلماسی هم دستخوش تحولات عمیقی گردید. که در این راستا مبانی ارزشی انقلاب الهام گرفته از احکام دین مبین اسلام، اهرم تغییرات را در ساختار دیپلماسی برعهده داشتند.

بعد از امام (ره) مطابق قوانین مندرج در قانون اساسی جمهوری اسلامی، مقام معظم رهبری که در راس هرم حکومت قرار دارد، بالاترین مقام برای اخذ تصمیمات کلان در سیاست خارجی نظام است.

منویات و دیدگاه های ایشان علاوه بر اینکه ادامه راه امام (ره) در فکر و عمل می باشد. می تواند راه گشایی برای سیاست گذاری کلان در نظام اسلامی، به دلیل مبتنی بودن بر بنیان های مستحکم فکری، اعتقادی، می باشد؛ اندیشه هایی که با وقایع جامعه تطبیق می کند و می تواند مرهمی بر آلام جامعه باشد.

ساحت سیاست مبتنی بر نظر و اندیشه، و رفتار سیاسی تجلی گاه انقلاب می باشد، از این رو هر رفتاری در حوزه سیاسی متکی به پشتوانه های نظری و اندیشه ای رهبری است. در ساختار سیاسی نظام جمهوری اسلامی نقش و جایگاه رهبری از بالاترین درجه ی اهمیت برخوردار بوده و طبق اصل صدوهفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: رهبری منتخب خبرگان، ولایت امر و همه ی مسئولیت های ناشی از آن را بر عهده خواهد داشت.

مقالات مشابه با موضوع عبارتند از:

جراحی، مهدی، مبانی، اصول و روش های تربیت سیاسی در اسلام از منظر قرآن، نشریه بصیرت و تربیت اسلامی، شماره ۳۱، زمستان ۱۳۹۳.

نویسنده این مقاله به بررسی مبانی، اصول و روش های تربیت سیاسی فقط از منظر قرآن پرداخته است.

سجادی، سید عبدالقیوم، اصول سیاست خارجی در قرآن، علوم سیاسی، شماره ۱۵، سال ۱۳۸۰.

نویسنده این مقاله به بررسی اصول سیاست خارجی فقط از منظر قرآن پرداخته است.

اسدی، ناصر، تحلیل گفتمانی سیاست خارجی آیت الله خامنه ای (گفتمان تعامل گرایی ضد نظام سلطه)، پژوهش های سیاست اسلامی، سال دوم بهار و تابستان ۱۳۹۳، شماره ۵. در این مقاله نویسنده دیدگاه مقام معظم رهبری به سیاست خارجی را در چارچوب گفتمان «تعامل گرایی ضد نظام سلطه» به بازخوانی، رویکردی، مورد بررسی قرار داده است.

همچنین مقاله شاخص های نظام سیاسی مطلوب از دیدگاه امام خمینی(ره) و آیت الله خامنه

ای و مقاله شاخصه های سیاسی جامعه منتظر در اندیشه آیت الله خامنه ای مد ظله العالی مشابه با موضوع مقاله حاضر می باشند.

۱- مفهوم سیاست در لغت

سیاست در معنای اصلاح امور خلق، اداره کردن کارهای مملکت، مراقبت از امور داخلی و خارجی کشور، رعیت‌داری، مردم‌داری و عقوبت و مجازات کردن است؛ و به کسی که در کارهای سیاسی و امور مملکت دارای بصیرت و دانایی و کارآزموده باشد سیاست‌مدار گویند.^۱

همچنین در معنای حکومت، ریاست، امر و نهی، سزا و تنبیه آمده است.^۲ به نظر دکتر عالم سیاست روابط صلح آمیز یا غیر صلح آمیز میان یک دولت با دولت‌های دیگر در عرصه جهانی است.^۳ تعاریف متعددی از سیاست صورت گرفته، از جمله اینکه سیاست علم و هنر حکومت کردن است. علمی که با ساختار و اداره یک کشور سروکار دارد و این کار با استفاده از قوانین و مقررات خاص و برقراری ارتباط با سایر ملل انجام می گیرد.^۴

مفاد سیاست در معنای لغوی، تدبیر، اصلاح و تربیت است؛^۵ از این رو، در معانی امر و نهی کردن مردم، ریاست کردن، حکم راندن، مصلحت اندیشیدن، کیفر دادن، تربیت و ادب کردن، تمرین دادن حیوانات است.^۶

^۱ محمد بهشتی، فرهنگ صبا، ص ۶۳۰.

^۲ دهخدا، فرهنگ لغت، ج ۲۰، ص ۱۵.

^۳ عالم، بنیادهای علم سیاست، ص ۲۶۰.

^۴ لشکری، بررسی تطبیقی تربیت در اسلام و غرب، ص ۴۴.

^۵ فراهیدی، العین، واژه «سوس» ج ۷، ص ۳۳۶.

^۶ ابن منظور، لسان العرب، واژه «سوس» ج ۶، ص ۱۰۸.

۲- مفهوم سیاست در اصطلاح

از نظر اصطلاحی تا آنجا که صاحب‌نظران می‌گویند تاکنون حدود ۲۰۰ معنا برای این واژه ارائه شده است عده‌ای از نظریه‌پردازان سیاست را به معنای «علم قدرت» دانسته‌اند.^۱ اما در فرهنگ سیاسی اسلام واژه سیاست را به معنای تمشیت امور چه در امر دولت و چه غیر دولت آورده‌اند. امام خمینی رحمه الله به عنوان یک سیاست‌مدار برجسته می‌فرماید: «سیاست این است که جامعه را هدایت کند و راه ببرد تمام مصالح جامعه و تمامی ابعاد انسان و جامعه را در نظر بگیرد و اینها را به طرف چیزی که صلاحشان هست هدایت کند».^۲

آنچه در این دو بینش قابل توجه است تمایزی است که بین آن دو به چشم می‌آید. یک گروه کسانی هستند که قدرت را در اختیار داشته و قدرت‌مندند و گروه دیگر کسانی که فاقد قدرت می‌باشند. این تمایز به اصطلاح تمایزی است که بین «فرمانروایان» و «فرمان‌برداران» وجود دارد. رابطه‌ای که بین این دو گروه وجود دارد بر مبنای قدرت استوار گشته و همین پدیده قدرت است که موضوع مورد مطالعه علم سیاست است. منظور از قدرت قابلیت به اطاعت درآوردن و نظارت بر رفتار دیگران در تمام رفتارهای اجتماعی است.^۳

قدرت می‌تواند بر پایه منابع گوناگونی مانند: دانش، ثروت، هنر، زور، دین و... شکل بگیرد. در این میان «قدرت سیاسی»: قدرتی است که به حاکمان به منظور نظام سیاسی و حکومتی اعطا می‌شود. به معنی این است که با این قدرت اختیار اعمال زور و نیرو دارد و در قدرت‌های دیگر محدود است.^۴

۳- شاخصه های سیاست سالم

مواردی که در ذیل به عنوان اصول سیاست سالم در جمهوری اسلامی در منظومه فکری مقام معظم رهبری مطرح می‌شود، بازتابی از سخنرانی‌ها و رهنمودهای ایشان است که در زمان‌های مختلف بیان شده است.

۳-۱- هم راستایی سیاست با مبانی اسلامی و اصول انقلاب

از جمله شاخصه های سیاست سالم مدنظر رهبری، هم راستایی سیاست با مبانی اسلامی و اصول انقلاب است، که در اندیشه آیت الله خامنه‌ای، سیاست باید با مبانی اسلام و انقلاب همخوانی داشته باشد. «همان

^۱ دو ورژ، مورس، اصول علم سیاست، ترجمه: دکتر ابوالفضل قاضی شریعت‌پناهی، ص ۱۷.

^۲ خمینی، صحیفه امام، ج ۱۳، ص ۴۳۲.

^۳ احمد حامد مقدم، دانش اجتماعی، ج ۱، ص ۳.

^۴ همان، ص ۴.

چیزی که موجب دشمنی با ماست، همان موجب پیشرفت دیپلماسی ماست، یعنی روحیه اسلامی، تمسک اسلامی، توسل و تمسک به اصول اسلامی.^۱

مقام معظم رهبری همواره در گفتارها و سخنرانی هایشان بر این لزوم هم راستا بودن سیاست گذاری ها با اصول اسلامی و ماهیت انقلاب تاکید کرده اند و فرموده اند که سیاست ها و تصمیمات کشور باید همسو با مبانی اسلامی باشد.

ایشان در ۱۳۹۶/۰۳/۱۴ با اشاره به اینکه رفتار جمهوری اسلامی ایران متأثر از آموزه های امام (ره) می باشد فرمودند: «درس امام زنده است، راه امام زنده است، اگر ما بخواهیم این درس را برای مسلمانان عالم خلاصه کنیم، این خلاصه عبارت است از بازگشت به اسلام ناب، اسلامی که می توان برای مردم و ملت ها همه چیز را به ارمغان آورد.»^۲

ایشان در گفتگوی با مقامات وزارت خارجه در تاریخ ۱۳۶۸/۰۵/۳۱ مسئله اصلی سیاست خارجی ایران را چنین بیان نمودند: «این میدان داری سیاسی و موضع گیری های وزارت خارجه در طول این چند سال، راه صحیح دیپلماسی انقلابی و اسلامی را ترسیم کرده؛ همین که همواره مورد تأیید امام هم قرار می گرفت و مورد تأیید مسئولین قرار می گرفت. در درجه اول جهت گیری اسلامی حفظ شود. و رفتارهای منطبق با آن تنظیم شود.»^۳

و در ۱۳۸۳/۰۸/۲۴ اشاره کردند که باید رفتار های داخلی و خارجی بر گرفته از اصول اسلامی باشد و این امر مهم موجب شده تا حیات و عزت ایرانیان حفظ شود.^۴

با توجه به بیانات رهبری مشخص است که بعد از گذشت دهه ها از وقوع انقلاب اسلامی ایران، کماکان اصول و مبانی اسلام محور اصلی سیاست خارجی و از اصول نظرات مقام معظم رهبری می باشد.

رهبری در این زمینه می فرماید: «یکی از مقاصد و اهداف استکبار جهانی در مقابله با جمهوری اسلامی و حکومت انقلابی عبارت است از این که در سطح ملت های عالم، خصوصاً ملتهای مسلمان، وانمود کند که ایران اسلامی از شعارهای خودش دست کشیده است.»

^۱ خامنه ای، ۱۳۷۵/۰۵/۱۶. <https://farsi.khamenei.ir>

^۲ خامنه ای، ۱۳۹۶/۰۳/۱۴. <https://farsi.khamenei.ir>

^۳ خامنه ای، ۱۳۶۸/۰۵/۳۱. <https://farsi.khamenei.ir>

^۴ خامنه ای، ۱۳۸۳/۰۸/۲۴. <https://farsi.khamenei.ir>

این جمله ماهیت واقعی نظام سلطه را برملا می کند. مقام معظم رهبری اساس سیاست خارجی جمهوری اسلامی را اینگونه بیان می فرمایند: «ما با نظام ارباب رعیتی در سطح جهان مخالفیم. ما این ایده مخالفت با سلطه گری و سلطه پذیری را به عنوان یک ستون مستحکم در فضای سیاست بین المللی در سطح دولت ها و ملت ها استقراردهیم»^۱.

ایشان تاکیدات بسیاری نیز برای مقاومت و ایستادگی در مقابل با آمریکا به عنوان رهبر این نظام سلطه می نمایند.

در مقابل با این زورگویی و گردن کلفتی و حرف نشنوی و حق ناشناسی چه جور باید برخورد کرد؟ دوجور برخورد وجود دارد. یک برخورد تسلیم است. یک برخورد مقاومت است. تسلیم در مقابل زورگویان جهان زورگورا به زورگویی تشویق می نماید. تسلیم ملت ها تسلیم سیاسیون عالم تسلیم روشنفکران مختلف. در مقابل زورگویی استکبار جهانی مشوق آن ها در پیشرفت است. مشوق آن ها در زورگویی بیشر است. ضدیت با نظام سلطه در اندیشه مقام معظم رهبری به صورت های متفاوتی خودنمایی می کند.

در سطح منطقه ای کمک به بازسازی کشورهایی که مورد تهاجم نیروهای بیگانه قرار گرفته اند و کمک به تجهیز آن ها به صورت مستشاری یا کمکهای مادی و معنوی و در صورت کمک به آن ها سد مقاومتی در مقابل با اشغالگری غرب و بالاحص رژیم صهیونیستی خواهد بود. مانند کمک به بازسازی لبنان بعد از جنگ ۳۳ روزه. کمک به عراق و کردستان عراق در مقابل با داعش. کمک به مبارزان فلسطینی در غزه و....

ایشان معتقدند که اگر جهان اسلام از نیروی انسانی خود، از نفت خود و از بازارهای خود، از علم خود و ذخایر گوناگون مادی و معنوی خود خوب استفاده کند، قدرتمندان عالم و سلطه گران نمی توانند به او زورگویی کنند؛ زیرا جهان اسلام با داشتن یک پنجم جمعیت دنیا و حضور در یکی از حساس ترین مناطق جهان و میراث علمی و معنوی عمیق و کهن ، بالقوه می تواند با جمع آوری امکانات خود مجموعه یی مقتدر، ثروتمند و مستقل تشکیل دهد؛ و در برابر قدرتهای سلطه گر و اقتدارگر بایستد: تظاهر ابرقدرتها به اقتدار، بیش از اقتدار واقعی آنهاست . آنها تظاهر به اقتدار می کنند، برای اینکه با ابهت و چهره اخم آلود خودشان ملتها را بترسانند، اما این طور نیست که آنها واقعا قدرتی داشته باشند.^۲

در سطح بین المللی ایده ی ضدیت با نظام سلطه با برگزاری کنفرانس جنبش عدم تعهد در تهران. سخنرانی در مجامع بین المللی بر علیه نظام سلطه که در صدد چپاول وغارت تمام منابع کشورهای جهان می

^۱ سخنرانی در بین دانشجویان و طلاب ۲۹ / ۰۹ / ۱۳۶۸. <https://farsi.khamenei.ir>

^۲ بیانات ۸۴ / ۲ / ۶. <https://farsi.khamenei.ir>

باشد. کمک به کشورهای مستضعف در آمریکای لاتین. ایجاد بلوک و ائتلاف با کشورهایی که خواهان استقلال سیاسی و اقتصادی خود می باشند، مانند روسیه، چین، برزیل و نزوئلا کوبا و....

حضرت آیت الله خامنه ای دیپلماسی را صفحه شطرنجی می داند که برخی کشورها باید در آن نقش سرباز نظام سلطه را ایفا کنند و هرگاه منافع قدرت ها ایجاب کرد قربانی شوند.

در همین راستا ایشان می فرمایند: «ما رفتار نظام سلطه را به هیچ وجه قبول نمی کنیم. البته داعیه سلطه گری نداریم. اما در هیچ موضوعی زیر بار نظام سلطه نمی رویم و شاخص دیپلماسی خود را مقابله با رفتار جهانی نظام سلطه و خروج از قاعده سلطه گر سلطه پذیر می دانیم.»^۱

رهبرانقلاب به رابطه علم و پیشرفت با سلطه گری هم اشاره می کنند: «قدرت های سلطه گر وزورگوی جهانی البته در طول تاریخ همیشه بوده اند. اما با پیشرفت علم و صنعت و با امکانات ارتباطاتی مدرن. این سلطه گری برای آن ها آسانتر شده است. لذا می بینید آمریکایی ها نسبت به همه جهان ابراز طمع می کنند و با این بهانه که منافع مادر فلان جا به خطر افتاده است وارد می شوند.»^۲

در طول چهاردهه از عمر انقلاب اسلامی همواره تلاش سیاست گذاران سیاست خارجی بر ایجاد آرامش و فراهم آوردن امکان صلح و همزیستی مسالمت آمیز در سطح منطقه بوده و جهت گیری کلی سیاست نظام به سوی گسترش و تقویت رابطه بدون تشنج با کشورهای اسلامی و دولت های غیرمحارب استوار بوده است.

امام خامنه ای در این باره نکته ای میفرمایند: «اصل نه شرقی. نه غربی به معنای عدم تسلیم در برابر افزون خواهی مستکبرانه و مقابله جدی بادست اندازی به منافع امت اسلامی است.»^۳

بنابراین معنای شعار نه شرقی و نه غربی نفی سلطه و وابستگی است. و این به معنای نفی رابطه براساس احترام متقابل و با رعایت اصل استقلال کشور نمی باشد.

خطوط اصلی سیاست خارجی جمهوری اسلامی که پایه آن اصل (نه شرقی نه غربی) است. تغییر نیافته و هرگز هم قابل تغییر نیست و جنجال هوچیگرانه دشمنان هم قادر نیست دولت و ملت ایران را از راهی که با بصیرت انتخاب کرده و با معرفت پیموده است منحرف سازد.^۴

فساد سیاسی از عوامل مختلفی نشئت می گیرد، ولی عمده ترین این عوامل استبداد داخلی و سلطه خارجی است که معمولاً این دو لازم و ملزوم یکدیگرند و ریشه هر دو نیز در ماهیت استکبار است. از نظر قرآن

^۱ دیدار مسئولان وزارت خارجه - ۳۰ / ۵ / ۱۳۶۸. <https://farsi.khamenei.ir>

^۲ بیانات درنوزدهمین سالگرد امام خمینی ۱۴ / ۰۳ / ۱۳۸۷. <https://farsi.khamenei.ir>

^۳ منشور دولت اسلامی. ۱۳۸۴. ص ۱۸۸

^۴ پیام به مناسبت سالگرد ارتحال بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران ۱۳ / ۰۳ / ۱۳۷۰. <https://farsi.khamenei.ir>

در کنار مبارزه با استکبار نباید از مبارزه علیه سلطه و استبداد غافل ماند؛ چرا که ریشه کردن استبداد به شرایط و امکانات و برنامه‌های زمان بندی شده احتیاج دارد؛ حال در این فاصله مبارزه برای نفی مظاهر سلطه و استبداد نباید متوقف شود و تحمل هرگونه استبداد و سلطه بیگانه ممنوع و حرام است.^۱

نتیجه گیری

با توجه به این که اهمیت و تأثیر سیاست بر زندگی و حیات سیاسی ما به تعبیر برخی از متفکران و صاحب نظران از هر زمان دیگری بیشتر شده است، فهم نظام معنایی و باورهای رهبران تأثیرگذار سیاست خارجی از اهمیت والایی برخوردار می شود.

در ساختار سیاسی نظام جمهوری اسلامی نقش و جایگاه رهبری از بالاترین درجه ی اهمیت برخوردار بوده و طبق اصل صد و هفتم قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران:

رهبری منتخب خبرگان، ولایت امر و همه ی مسئولیت های ناشی از آن را بر عهده خواهد داشت. بیانات مقام معظم رهبری درباره دیپلماسی، سیاست خارجی دشمن شناسی، دفاع از مظلومان و مستضعفان موید این مطلب می باشد. در کلام رهبری، در عین تأکید بر تداوم آرمانها و اصول امام و انقلاب اسلامی بر اساس نیازهای جدید، از متن اصول، چهارچوبه های جدید استخراج شده و ابزارها و راهبردهای مؤثر جهت تحقق واقع بینانه آنها ارائه شده است. چراکه علاوه بر قرار دادن کشور در مسیر استقلال و سربلندی و گسترش توسعه و کارآمدی هرچه بیشتر نظام اسلامی، از اصول اساسی و ارزشهای راستین نظام اسلامی نیز به خوبی پاسداری می شود.

شاخصه های سیاست سالم در کلام رهبری عبارتند از:

هم راستایی سیاست با مبانی اسلامی و اصول انقلاب، عدم تعهد و تأکید بر مسئله استقلال، برقراری رابطه عادلانه با تمام کشورها، عزت و حکمت و مصلحت، توجه به وحدت اسلامی و نفی سلطه گری و سلطه پذیری است.

^۱ جراحی دربان مهدی، رود مقدس رمضانعلی، مبانی، اصول و روش های تربیت سیاسی در اسلام از منظر قرآن، ص ۱۰۵.

منابع

*قرآن

۱. ابن منظور، محمد بن مکرم، *لسان العرب*، بیروت، دار صادر، ۱۴۱۴.
۲. بجنوردی، حسن، محقق: درایتی، محمدحسین، محقق: مهریزی، مهدی، قم، نشر الهادی، ۱۳۷۷ ش.
۳. بهشتی، محمد، *فرهنگ صبا*، تهران، صبا، ۱۳۷۶.
۴. توکلی، یعقوب، *کاربست دیپلماسی عمومی در سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در چارچوب اصول و ارزش های انقلاب اسلامی*، پژوهش های انقلاب اسلامی، شماره ۲، پاییز ۱۳۹۱.
۵. جراحی دربان مهدی، رودمقدس رمضانعلی، *مبانی، اصول و روش های تربیت سیاسی در اسلام از منظر قرآن*، بصیرت و تربیت اسلامی، دوره ۱۱، شماره ۳۱، زمستان ۱۳۹۳.
۶. حاتمی راد، منصور، *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از نگاه مقام معظم رهبری*، حصون، شماره ۱۰، زمستان ۱۳۸۵.
۷. خمینی، روح الله، *صحیفه نور*، چاپ اول، مجموعه رهنمودهای امام خمینی (رحمه الله علیه)، انتشارات سازمان مدارک فرهنگی انقلاب اسلامی، انتشارات سروش، ۱۳۶۹.
۸. دهخدا و دیگران، علی اکبر، *لغت نامه دهخدا*، تهران، دانشگاه تهران، ۱۳۸۳.
۹. دوورژه، موریس، *اصول علم سیاست*، ترجمه دکتر ابوالفضل قاضی شریعت پناهی، تهران، نشر دادگستر، ۱۳۷۷.
۱۰. طباطبایی، محمدحسین، *ترجمه تفسیر المیزان*، ترجمه محمد باقر موسوی همدانی، قم، اسلامی، بی تا.
۱۱. عالم، عبدالرحمن، *بینادهای علم سیاست*، تهران، نشر نی، ۱۳۷۴.
۱۲. فراهیدی، خلیل بن احمد، *العین*، الطبعة الثانية، قم، انتشارات هجرت، ۱۴۱۰.

۱۳. لشکری، کبری، *بررسی تطبیقی تربیت در اسلام و غرب*، (پایان نامه)، دانشگاه آزاد، ۱۳۹۰.
۱۴. محمدی ری شهری، محمد، *موسوعه الامام علی علیه السلام*، دارالحدیث، ۱۳۷۹.
۱۵. مقدم، احمدحامد، *دانش اجتماعی*، مشهد، بنیاد پژوهش‌های اسلامی، ۱۳۸۲.
۱۶. منصورزاده، زهرا، *سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران، مبانی، مواضع و چگونگی آن از دیدگاه آیت الله سید علی خامنه ای*، پایان نامه کارشناسی ارشد علوم سیاسی، دانشکده علوم سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد کرمان، ۱۳۹۱.
۱۷. یعقوب، احمد حسین، *اندیشه های سیاسی - اجتماعی امام سید علی خامنه ای مدظله العالی، دیدگاه های آیت الله العظمی سید علی خامنه ای درباره مسایل سیاسی واجتماعی*، تهران، موسسه مطالعاتی انتشاراتی صادق آل محمد (ص)، ۱۳۹۳.

سایت

پایگاه گفتمانی تحلیلی امید ، اصول سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از منظر مقام معظم رهبری، ۱۳۸۷/۰۳/۰۷، قابل دسترسی در سایت:

www.ommid.com/fa/pages/?cid=۱۹

سایت سخنرانی ها

www.farsi.khamenei.ir